

**MALEIS IN HET VOORTGEZET
ONDERWIJS**

Ruimte geven is niet genoeg

**oetc
in het v.o.**

In het themanummer van Moer over Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (1986/1-2) ontbrak een verslag van OETC voor Molukse leerlingen. We halen de schade nu in met een artikel van Hans Straver over de invoeringsproblemen met Maleis in het voortgezet onderwijs. De auteur is werkzaam in de coördinatie van het Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs regio Assen, waar v.o.-scholen al enkele jaren met het geven van OETC experimenteren. Het verslag laat zien, welke problemen de invoering van OETC in het voortgezet onderwijs met zich mee brengt, en welke oplossingen de scholen in Assen hiervoor hebben gevonden. Het bevat ongetwijfeld tal van herkenningpunten voor scholen die met OETC voor andere dan Molukse leerlingen te maken hebben.

In het schooljaar 1987/'88 kunnen scholen voor voortgezet onderwijs faciliteiten krijgen om Onderwijs in Eigen Taal (en Cultuur) te verzorgen voor leerlingen uit een aantal etnische minderheidsgroepen. In de praktijk zijn bij de invoering van dit onderwijs grote problemen te verwachten: de programma's zijn nog maar in een beginstadium van ontwikkeling, en het is nog allesbehalve duidelijk op welke wijze ze in het bestaande onderwijsaanbod zouden moeten worden ingepast. Het Onderwijs in Eigen Taal (en Cultuur) is een marginale voorziening in het voortgezet onderwijs: er is alle reden tot zorg over de kansen op serieuze ontwikkeling van deze vorm van moedertaal-onderwijs.¹

Deze perspectieven waren voor de themagroep Voortgezet Onderwijs op de VON-studiedag

'Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur' (Amsterdam, 9 november 1986) aanleiding om te pleiten voor een brede conferentie, waar praktijkervaringen op een meer systematische manier zouden kunnen worden geïnventariseerd en uitgewisseld. Op zo'n conferentie zou niet (weer) gesproken moeten worden over het of van Onderwijs in Eigen taal (en Cultuur), maar over het wat en het hoe.

Omdat de faciliteiten voor Onderwijs in Eigen Taal (en Cultuur) reeds komend schooljaar beschikbaar zijn, lijkt dit een goed moment om alvast verslag te doen van onze ervaringen in de regio Assen met de invoering van Maleis in het voortgezet onderwijs. In de afgelopen jaren was een achttal scholen voor Ibo, avo en mbo in Assen en Smilde betrokken bij een project 'Bicultureel onderwijs voor Molukse leer-

lingen': de activiteiten worden de komende vier jaar voortgezet in het Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs regio Assen.² De invoering van onderwijs Maleis heeft vanaf het begin op de agenda gestaan. Maar terugblikkend op onze ervaringen kunnen we niet anders dan constateren, dat de invoering van Maleis op de projectscholen een geschiedenis van vallen en opstaan is geweest. Heel leerzaam, dat wel. We hebben gemerkt dat het niet volstaat om vanuit een in beginsel welwillende opstelling ruimte te geven aan onderwijs Maleis: de school dient nadrukkelijk medeverantwoordelijkheid te nemen voor het al dan niet slagen ervan.

We hebben onze bevindingen geordend in achttien korte paragrafen over invoeringsproblemen, die te maken hebben met de schoolorganisatie, de plaats van de leerkracht en de ontwikkeling van het vak Maleis. Het verslag is vooral bestemd voor de directies en collega's, die zorg dragen voor het scheppen van inhoudelijke en organisatorische voorwaarden voor het onderwijs Maleis. We hebben niet de pretentie voor alle specifieke problemen het recept in huis te hebben. Maar ons overzicht van knelpunten kan scholen die de invoering van Onderwijs in Eigen Taal (en Cultuur) serieus overwegen, wellicht helpen bij het nemen van beslissingen, en behoeden voor misstappen die wij zelf in de voorgaande jaren hebben begaan.

School-in-ontwikkeling

Begeleiding of taalonderwijs

De invoering van lessen Maleis maakt heel wat los bij de Molukse leerlingen. Over het algemeen zitten ze in relatief kleine concentraties gespreid over de verschillende richtingen en jaarklassen: de lesuren Maleis zijn voor hen een belangrijk trefpunt en herkenningspunt. We hebben kunnen constateren, dat Molukse leerlingen zich hierdoor alleen al zelfbewuster en opener in het schoolleven bewegen dan voorheen het geval was. Een aanwijsbaar neveneffect is ook, dat ze meer geneigd zijn om zich bij schoolevenementen als groep te presenteren.

De lessen Maleis blijken een functie te kunnen vervullen als een vorm van groepsbegeleiding. Aanvankelijk waren we er niet op verdacht dat

dit ten koste zou kunnen gaan van het taalonderwijs zelf. Dat bleek na enige tijd echter wel het geval te zijn: op sommige scholen ontwikkelde het lesuur Maleis zich eerder in de richting van een gezellig praatuur dan van volwaardig taalonderwijs. We hebben gemerkt, dat een duidelijke keuze op dit punt noodzakelijk is. Er is niets tegen een geslaagde vorm van groepsbegeleiding, maar noem het dan geen onderwijs Maleis. Bij een keuze voor taalonderwijs moet het streven erop gericht zijn het tot een volwaardig vak uit te bouwen. Een aantal scholen heeft gekozen voor een gecombineerde formule: onderwijs Maleis in de onderbouw, groepsbegeleiding in de bovenbouw. De grotere spreiding van Molukse leerlingen in de bovenbouw speelde in deze gevallen een belangrijke rol.

Overigens heeft deze keuze wel consequenties voor de inzet van middelen: voor de begeleiding van Molukse leerlingen zijn andere faciliteiten beschikbaar dan voor het onderwijs Maleis.

Moedertaalonderwijs als vak

We hebben overwegend te maken met Molukse leerlingen, voor wie het Nederlands, qua competentie en qua functionaliteit, de dominante taal is. De passieve beheersing van het Maleis is groter dan de actieve, en het 'jongeren-Maleis' wordt gekenmerkt door verschijnselen van verdringing door het Nederlands. Het doel van het onderwijs Maleis is de ontwikkeling van functionele tweetaligheid, dat wil zeggen, dat Molukse jongeren zich naar behoefte in formele en informele varianten van het Maleis kunnen uitdrukken, in de contacten met leeftijdgenoten, oudere generaties of het moederland, in de privésfeer en in voorkomende gevallen ook in de werkkring. Het onderwijs Maleis is tevens van betekenis voor de ontwikkeling van het zelfbewustzijn bij Molukse jongeren. Dat geldt zeker ook voor een toenemend aantal jongeren met één Molukse ouder, die overwegend Nederlandstalig opgroeien maar in de puberteit alsnog behoefte krijgen aan beheersing van het Maleis.³ Dit moedertaalonderwijs voor Molukse leerlingen wordt op onze scholen aangeboden als een nieuw vak, met eigen inhoud en doelstellingen.

Bij uitzondering wordt het Maleis op één van de Ibo-scholen als instructietaal gebruikt, tij-

dens de studielessen in de onderbouw en de uren maatschappijleer in de bovenbouw: de Molukse leerlingen zijn hiervoor apart gegroepeerd. De school wil op deze wijze vermijden, dat het Maleis een extra vak zou moeten worden.⁴

Keuzevak of extra vak

Aanvankelijk hadden we als uitgangspunt voor het onderwijs Maleis geformuleerd, dat het geen extra belasting voor de Molukse leerlingen zou mogen vormen. Toch wordt het op onze scholen niet gegeven als keuzevak, maar, in de meeste gevallen, als extra vak. Welke afwegingen hebben tot deze beslissing geleid? De meest voor de hand liggende plaats voor Maleis als keuzevak zou zijn temidden van de moderne vreemde talen. Het wordt dan aangeboden aan Molukse en niet-Molukse leerlingen en gegeven door leerkrachten met een derde-, tweede- of eerste-gradsbevoegdheid. Het einddoel is niet functionele tweetaligheid, maar vreemde-taalbeheersing op een door exameneisen bepaald niveau. Het programma heeft een sterk cursorische inslag, en is afgestemd op homogene niveaugroepen. Op een aantal van onze scholen vindt men dit 'eigenlijk' de aangewezen weg om Maleis in te passen in het schoolwerkplan. Is onderwijs in talen van etnische minderheidsgroepen in Nederland niet minstens zo zinvol om aan te bieden als bijvoorbeeld een keuzevak Russisch?⁵

Toch is er een aantal bezwaren en problemen:

- voor effectuering van Maleis als keuzevak in de bovenbouw en in het examenpakket zijn geen bevoegde leerkrachten beschikbaar (zie hierna);
- de ontwikkeling van leerplannen en leermiddelen staat nog in de kinderschoenen (zie eveneens hierna);
- Maleis heeft (nog) weinig maatschappelijke status en Molukse leerlingen en ouders zullen bang zijn om, door andere vakken te laten vallen, onderwijskansen te verspelen;
- invoering als keuzevak kan onrust binnen het schoolteam tot gevolg hebben, vooral voortkomend uit angst voor verdringingseffecten en schade aan gevestigde belangen: het is immers gebruikelijk, dat keuzevakken worden bekostigd uit de basisformatie en dat kleinere lesgroepen voor het éne vak ten koste gaan van de groepsgrootte bij andere vakken. Het feit dat er voor het onder-

wijs Maleis geormerkte extra faciliteiten beschikbaar zijn, lijkt aan deze weerstanden weinig te veranderen.

Er zijn dus verschillende pragmatische redenen om Maleis vooralsnog niet in het pakket van vreemde talen op te nemen. De belangrijkste reden is evenwel, dat we voorrang geven aan ontwikkeling van het vak Maleis als een vorm van moedertaalonderwijs, bestemd voor Molukse leerlingen en gegeven door, bij voorkeur Molukse, leerkrachten met een OETC-bevoegdheid. Het spreekt vanzelf dat dit moedertaalonderwijs niet in de plaats kan komen van het onderwijs Nederlands: het is daardoor veel moeilijker in te passen in het schoolwerkplan dan wanneer het als facultatieve vreemde taal zou worden benaderd.

Eén van de scholen probeert voor dit probleem een oplossing te vinden door te experimenteren met een gedifferentieerd programma moedertaalonderwijs: de Molukse leerlingen uit de tweede klas krijgen tijdens één van de uren Nederlands apart Maleis. De leerkrachten Maleis en Nederlands stellen in onderling overleg een programma met gemeenschappelijke thema's op, met periodiek gezamenlijke momenten rond onderwerpen als volksverhalen of thuistaal/standaardtaal. In het verleden hebben we een soortgelijke integratie tussen Maleis en Nederlands uitgeprobeerd in een havo-top: de Molukse leerlingen gaven toen zelf de voorkeur aan extra uren Maleis, omdat ze geen uur Nederlands meenden te kunnen missen.⁶

Op andere scholen wordt Maleis aangeboden als extra vak. Dit heeft verstrekkende consequenties: wanneer het vanuit de schoolorganisatie niet met bijzonder veel zorg wordt omgeven, ontstaat er voor de leerkracht een onwerkbaar situatie.

Roosterproblemen

Een eerste probleem is de plaats van de uren Maleis op het rooster. Een extra vak betekent roosterverlenging voor de leerlingen. Wanneer ze in één klas of jaargroep zijn geconcentreerd, is het meestal niet zo moeilijk om geschikte tussenuren te vinden. Maar de spreiding van Molukse leerlingen over de school is vaak zo groot, dat lesgroepen Maleis uit verschillende klassen moeten worden samengesteld. Het gevolg is, dat beschikbare uren in het rooster buiten de reguliere schooldag vallen, dat wil zeggen op het 'nulde' of negende

uur, of tijdens de pauze. Herhaalde inspanningen van leerkrachten Maleis om op dergelijke uren een prettige werksfeer te handhaven zijn stukgelopen: de geringste onderbreking in de continuïteit heeft al een verlamdende en ontmoedigende uitwerking.

Op grond van deze ervaringen hebben we met elkaar afgesproken, dat de uren Maleis in geen geval buiten de reguliere schooldag, in een overigens leeg gebouw, mogen plaatsvinden. De roostermakers zoeken van jaar tot jaar een oplossing. Op sommige scholen probeert men de oplossing van het probleem te vereenvoudigen door de Molukse leerlingen uit een jaargroep in één klas bijeen te plaatsen.⁷

Dispensatie

Het blijkt niet altijd mogelijk om voor een les-groep Maleis uit verschillende klassen uren binnen de reguliere schooldag vrij te houden. De enige oplossing is dan de Molukse leerlingen ten behoeve van het onderwijs Maleis dispensatie van andere lesuren te verlenen. Het spreekt vanzelf dat vakdocenten met zulke dispensatieregelingen niet erg gelukkig zullen zijn.⁸ Ook komt het voor dat Molukse leerlingen zelf bezwaar maken, omdat ze bang zijn achterstanden op te lopen of omdat ze niet in een uitzonderingspositie willen worden gebracht. Om de kans op acceptatie van dispensatieregelingen te vergroten kiezen de scholen in de praktijk veelal voor dispensatie van studielessen en/of mentoruren in plaats van vak-uren. Een echte oplossing voor dit probleem hebben we echter niet kunnen vinden.

Aantal uren

We willen Maleis als extra vak zoveel mogelijk binnen het reguliere weekrooster geven: dat beperkt de mogelijkheden wat betreft het aantal uren. Op de meeste van onze scholen krijgen de Molukse leerlingen één uur per week Maleis.

Onderwijskundig gezien levert deze beperking grote bezwaren op. Eén lesuur per week zet weinig zoden aan de dijk: de leereffecten zijn vluchtig, en thematisch werken is door de spreiding van lesuren in de tijd bijzonder moeilijk te realiseren. Aanvankelijk tilden de Molukse leerkrachten hier niet zwaar aan; maar naarmate ze meer greep krijgen op hun vak en hun repertoire uitbreiden, doen de beperkingen

zich ernstiger voelen. Om het vak serieus te kunnen uitbouwen zou twee uur Maleis per week een minimum moeten zijn.

Sommige van onze scholen hebben hiervoor een oplossing gezocht door het rooster met één uur te verlengen en een tweede uur voor Maleis vrij te maken door dispensatie van bijvoorbeeld een studie-uur.

Groepering van leerlingen

Het is op onze scholen bepaald geen uitzondering, als er in een jaargroep slechts enkele Molukse leerlingen zitten. Om een lesgroep Maleis van redelijke omvang te vormen, plaatsen we meestal leerlingen uit verschillende jaargroepen bijeen. De praktijk leert, dat een groep om prettig te kunnen werken niet uit minder dan vijf leerlingen zou mogen bestaan. Tevens groeperen we de leerlingen uit de onderbouw en uit de bovenbouw bij voorkeur in aparte lesgroepen, gezien de verschillen in leeftijd en belangstelling.

De niveauverschillen wat betreft de taalvaardigheid in het Maleis kunnen binnen een les-groep heel groot zijn: sommige Molukse leerlingen zijn overwegend Maleistalig opgegroeid, andere overwegend of zelfs uitsluitend Nederlandstalig. Op zichzelf hoeven grote taalvaardigheidsverschillen geen reden te zijn om aparte groepen te vormen: de leerkrachten Maleis raken over het algemeen snel ingespeeld op de noodzaak om in hun programma ruimte voor differentiatie in te bouwen. Toch hebben we in enkele gevallen wel niveaugroepen gevormd. De reden hiervoor was, dat leerlingen met een minimale beheersing van het Maleis zich buitengesloten voelden door hun tweetalige groepsgenoten: aan de beheersing van het Maleis is onder Molukse jongeren prestige verbonden, en dat kan in de lessituatie soms een negatieve uitwerking hebben.

Harde of zachte verplichting

Een extra vak, met als gevolg een vaak ongelukkig ingeroosterde verlenging van de schooldag: daartoe kan je de Molukse leerlingen moeilijk verplichten, vonden de scholen bij de introductie van het onderwijs Maleis. De leerlingen, en hun ouders, zouden op basis van vrijwilligheid moeten besluiten al dan niet aan de lessen deel te nemen. Is het vak er niet pas gekomen op aandrang van de Molukse ge-

meenschap zelf, en beperkt de verantwoordelijkheid van de school zich daarom niet tot het geven van ruimte aan lessen Maleis voor die leerlingen die er prijs op stellen? Verder dan een zachte verplichting tot het volgen van de lessen wilde men op de scholen aanvankelijk niet gaan.

Bij herhaling is ons gebleken, dat deze benadering leidt tot een onwerkbare situatie voor de leerkracht. De continuïteit van de lessen wordt voor een belangrijk deel afhankelijk van de populariteit van de uren Maleis, en van de leerkracht zelf ... De euforie waarin de lessen over het algemeen starten, is natuurlijk niet te handhaven. Er komt een moment, dat het volgen van de lessen discipline vraagt en dat de leerkracht eisen wil gaan stellen. Dan blijkt vaak, dat de drempel voor de leerling om tussentijds af te haken te laag is: een onverwacht tussenuur, een proefwerk, een sociale verplichting zijn grond voor een eerste absentie, en daarmee zet een doorgaans onomkeerbare negatieve spiraal in, die schadelijk is voor de voortgang van de lessen en voor de motivatie van leerkracht en leerlingen.

Aanvankelijk voelden de Molukse leerkrachten zichzelf verantwoordelijk voor deze problemen: ze trachtten minder trouwe leerlingen alsnog te bepraten, ze deden concessies aan de werksfeer ... Dat bood echter geen oplossing, en het deed zelfs afbreuk aan hun geloofwaardigheid als leerkracht. Hun kritiek begon zich vervolgens te richten op de voorwaarden, waaronder het vak moest worden gegeven en op de vrijblijvendheid waarmee het was omgeven. De scholen waren hierdoor onaangenaam verrast: ze meenden binnen hun mogelijkheden het nodige te hebben gedaan om onderwijs Maleis mogelijk te maken, en werden nu, veelal in een (te) laat stadium, geconfronteerd met ernstige voortgangsproblemen. Men was geneigd te constateren, dat de Molukse leerlingen, en hun ouders, onderwijs in het Maleis blijkbaar niet belangrijk genoeg vinden om de lessen toegewijd te blijven volgen. Ter verklaring meende men allerlei factoren buiten de school te kunnen aanwijzen: verschillen in culturele oriëntatie tussen Molukse wijken in Oosterwolde, Bovensmilde en Assen, politieke en kerkelijke geschillen binnen de Molukse gemeenschap, verschillen in culturele oriëntatie tussen verschillende leeftijdsgroepen ...

Men kan lang en breed twisten over de vraag of de optredende problemen te wijten zijn aan

factoren binnen of buiten de school, maar een oplossing komt daardoor niet dichterbij. De enige uitweg uit de impasse is het beginsel van vrijwilligheid los te laten: de deelname aan de lessen Maleis dient dezelfde verplichtingen met zich mee te brengen als bij andere vakken het geval is. De scholen die ertoe overgingen om verzuimde lessen volgens de algemeen geldende absentieregeling te laten inhalen, konden melding maken van een aanzienlijke verbetering in het werkklimaat.

Verantwoordelijkheid van de school

Voor Molukse leerlingen hoort Maleis bij het vakkenaanbod. Dit uitgangspunt is gedurende de afgelopen jaren pas geleidelijk aan door de scholen geaccepteerd. Door Maleis in het onderwijsaanbod op te nemen komt de school niet alleen tegemoet aan Molukse wensen, maar geeft ze er ook blijk van zelf waarde te hechten aan een tweetalige ontwikkeling van de Molukse leerlingen.

Deze stellingname heeft consequenties voor de presentatie van het vak aan leerlingen en ouders. De boodschap van de school aan de ouders is niet langer: 'Als u onderwijs Maleis op prijs stelt, proberen wij er ruimte voor te maken', maar: 'We vinden de tweetalige ontwikkeling van Molukse leerlingen van belang, op grond van pedagogische, linguïstische, maatschappelijke overwegingen, en we stellen u daarom voor om hun vakkenpakket uit te breiden met het vak Maleis. We verwachten dat u het vak een serieuze kans wilt geven, en we doen van onze kant al het mogelijke om te garanderen dat het Maleis als elk ander vak kan functioneren.'

Deze benadering laat ruimte aan ernstige bezwaren bij individuele leerlingen en ouders tegen deelname aan de lessen Maleis. Maar onze scholen gaan er nu, na een aantal jaren bicultureel onderwijs, vanuit, dat de leerlingen en hun ouders bij aanmelding kunnen weten dat de school waarde hecht aan tweetalig onderwijs, en dat ze dit gegeven in hun overwegingen bij de schoolkeuze hebben kunnen betrekken. Bovendien voelen ze zich gesteund door beginseluitspraken over de wenselijkheid van onderwijs Maleis, die door landelijke en regionale Molukse instellingen zijn gedaan.

Status van het vak

Niettegenstaande onze intentie om het Maleis in de school eenzelfde plaats te geven als andere vakken, merken we in de praktijk toch vaak, dat bepaalde vanzelfsprekendheden er makkelijk bij inschieten. Enkele voorbeelden:

- niet alle scholen vermelden in hun voorlichtingsmateriaal voor de ouders, dat Maleis als vak wordt aangeboden;
- niet alle scholen noemen de betreffende collega als vakleerkracht Maleis in hun docentenlijst;
- de leerlingen vinden het vak Maleis vaak niet op hun urenrooster vermeld;
- niet alle scholen nemen Maleis op in de overgangsregeling of rapporteren anderszins regelmatig over de vorderingen van de leerlingen;
- de leerkrachten hebben doorgaans wel een vaste lesruimte, maar maken niet of nauwelijks gebruik van mogelijkheden om deze als vaklokaal in te richten: ze lopen voortdurend met hun eigen lesmateriaal en hulpbronnen onder de arm ...

Al deze voorbeelden zijn voor de leerlingen, en de leerkrachten, evenzovele tekenen dat het vak Maleis een marginale plaats in het schoolwerkplan inneemt en dat het 'er eigenlijk niet bij hoort'. Molukse leerkrachten blijken ervoor terug te schrikken om op dergelijke punten eisen te stellen; goedbeschouwd is het ook niet hun verantwoordelijkheid om de status van het vak Maleis te waarborgen, maar die van de school.

Leerkracht-in-ontwikkeling

Kwalificatie

Leerkrachten basisonderwijs kunnen de bevoegdheid tot het verzorgen van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur voor Molukse leerlingen verkrijgen door het volgen van een tweejarige applicatiecursus: met deze bevoegdheid kunnen ze ook in het voortgezet onderwijs worden aangesteld. Deze applicatiecursus is in ontwikkeling. Vorig jaar hebben we op de PA-BO 'De Eekhorst', één van de partners in ons Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs, een eerste experimentele cursus 'Onderwijs in Molukse Taal en Cultuur' afgesloten; we zijn nu bezig ons scholingsmateriaal gereed te ma-

ken voor publikatie. Het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum draagt de zorg voor de organisatie van deze applicatiecursussen elders in het land. Het zal echter nog een paar jaar duren, voordat er voldoende bevoegde leerkrachten beschikbaar zijn: de scholen zullen zolang een beroep moeten doen op ontheftingsregelingen. In een regeling voor het verkrijgen van derde-, tweede- of eerstegraadsbevoegdheden is niet voorzien. Het is niet mogelijk om Maleis te studeren op een Nieuwe Lerarenopleiding. Aan de Leidse universiteit is er een klein aantal Molukse studenten, dat Indonesisch of Austronesische talen studeert en uiteraard bijzondere belangstelling voor de Molukse talen en het Moluks Maleis aan de dag legt: zij zullen de komende jaren hopelijk op de een of andere wijze een bijdrage aan de kwaliteitsverbetering van het onderwijs Maleis kunnen leveren.

Op zichzelf kan een (nog) onbevoegde leerkracht heel goed voor zijn werk berekend zijn. Over het algemeen moeten scholen er echter rekening mee houden, dat de jonge generatie Molukse leerkrachten waarop voor het verzorgen van onderwijs Maleis een beroep wordt gedaan, zich buitengewoon onzeker voelt. Ze hebben zelf nooit gestructureerd onderwijs in hun moedertaal gehad en kunnen zich dus niet spiegelen aan hun leermeesters. Hun beheersing van het standaard-Maleis is doorgaans zwakker dan hun communicatieve vaardigheid in het Maleis: de lespraktijk is een uitdaging om ook de eigen taalbeheersing op hoger peil te brengen. Met deze toerusting vergt het enige durf om zich tegenover Molukse ouders en ouderen als leerkracht Maleis te presenteren.

Coaching en ondersteuning

De eerste verantwoordelijkheid van leerkrachten Maleis is het van week tot week verzorgen van de lessen. Normaal gesproken kan een leerkracht voor de inrichting van zijn onderwijs terugvallen op een onderwijs traditie in zijn vak, op een leerplan, op leer- en hulpmiddelen, op verwachtingen van leerlingen en collega's. Dat alles is bij het vak Maleis (nog) niet het geval: de ervaringen uit het onderwijs in Nederlands-Indië zijn vervlogen, het onderwijs Maleis moet opnieuw worden opgebouwd. Een dergelijke werksituatie zou voor elke leerkracht een zware belasting vormen. Het spreekt vanzelf, dat de leerkrachten Maleis

grote behoefte aan ondersteuning hebben. Het is echter onze ervaring dat de school vaak niet goed weet, hoe aan deze behoefte tegemoet kan worden gekomen. Over het algemeen krijgen nieuwe collega's met weinig leservaring op onze scholen een vorm van coaching: een vakcollega met meer ervaring werkt de nieuweling in en houdt in de gaten hoe het loopt, en op sommige scholen vinden ook functiegesprekken met de directie plaats. Bij de leerkrachten Maleis is dat geen vanzelfsprekende zaak. Men voelt zich niet capabel om over onderwijs Maleis iets zinnigs te zeggen of men wil alle schijn van bevoogding vermijden. Het resultaat is echter dat de leerkracht Maleis alleen staat voor een toch al buitengewoon zware opgave.

Mogelijkheden om toch in een vorm van coaching of ondersteuning te voorzien zijn:

- het instellen van regelmatig werkoverleg met een collega uit de sectie Nederlands of moderne vreemde talen, om vakinhoudelijke zaken te bespreken, jaarplannen op te zetten, vooral ook onderwijsorganisatorische belangen te behartigen;
- het opnemen van de leerkracht Maleis in een scholaire werkgroep, die zich verantwoordelijk stelt voor het geheel aan activiteiten ten behoeve van de identiteitsontwikkeling, acceptatie en schoolloopbaan van de Molukse leerlingen (en van leerlingen uit andere etnische minderheidsgroepen);
- het stimuleren van regelmatige werkcontacten met Molukse collega-leerkrachten buiten de school, hetzij in het kader van nascholing, hetzij in regionale werkgroepen.⁹

De school kan dergelijke contacten en werkzaamheden ondersteunen door er faciliteiten voor beschikbaar te stellen: ze vormen een noodzakelijk aspect van het ontwikkelingswerk dat van leerkrachten Maleis wordt verwacht.

Neventaken

Hoewel het vak Maleis een marginale plaats in het schoolwerkplan heeft, wordt er op de betreffende leerkracht vaak een relatief zwaar beroep gedaan voor de vervulling van allerlei neventaken. Hij wordt bijvoorbeeld ingeschakeld om:

- huiswerk- en studiebegeleiding te verzorgen;
- te bemiddelen bij conflicten tussen leerlingen,

ouders en school;

- contacten met Molukse ouders te leggen, tijdens huisbezoeken of op 'Molukse ouderavonden';
- bij gelegenheid als tolk op te treden of schoolcorrespondentie te vertalen;
- directie en collega's te informeren over de culturele achtergrond van Molukse leerlingen;
- collega's te helpen bij het opzetten en uitvoeren van programma's Molukse cultuur;
- inbreng van Molukse leerlingen bij school-evenementen of in een schoolkrant te stimuleren ...

Het zijn blijken van erkenning van de specifieke deskundigheid en betrokkenheid van Molukse leerkrachten, die door hen positief worden gewaardeerd. De school dient echter in het oog te houden, dat er gemakkelijk een oneigenlijke taakverdeling kan ontstaan. De Molukse leerkracht kan een rol spelen bij de introductie van het vak Maleis bij ouders en leerlingen, maar op zichzelf is dat een verantwoordelijkheid van de directie. Hij kan klasseleerkrachten of mentoren van advies dienen, maar moet niet plaatsvervangend voor hen gaan optreden. Hij kan als schoolcontactpersoon bij uitstek functioneren, maar heeft dan ook recht op daarvoor bestemde taakuren.¹⁰

Ook om andere redenen verdient het aanbeveling om taken en verantwoordelijkheden met Molukse leerkrachten goed door te spreken. Op één van onze scholen wordt het vak Maleis gegeven door een Molukse avo-leerkracht zonder nevenbetrekking;¹¹ op alle andere scholen is de leerkracht Maleis een part-timer, die aan meerdere scholen werkzaam is. Het is in hun belang om hun werkzaamheden goed af te bakenen. Daarbij komt, dat op de meeste Molukse onderwijsmensen ook vanuit de eigen gemeenschap een zwaar beroep wordt gedaan: het is geen uitzondering, dat ze als vrijwilliger in het sociaal-cultureel werk vanuit de Molukse stichtingen betrokken zijn bij de organisatie van kinderactiviteiten, tienergroepen, vakantiekampen, huiswerkbegeleiding of volwasseneneducatie. Een goede afweging en afstemming van activiteiten binnen en buiten het onderwijs kan zowel de leerkracht als de school ten goede komen.

Acceptatie

De invoeringsproblemen rond het vak Maleis

waren voor de betrokken leerkrachten zeer ontmoedigend. Ze kregen de indruk dat de bereidheid op de scholen om aan de invoering van moedertaalonderwijs voor Molukse leerlingen mee te werken, als het er op aan kwam, gepaard ging met scepsis over de zinvolheid en perspectieven ervan. Het feit dat scholen overgingen tot een minder vrijblijvende benadering (zie hiervoor) bracht daarom opluchting teweeg.

Verschillende factoren hebben op onze scholen bijgedragen aan een draagvlak voor tweetalig onderwijs:

- sommige docententeams hebben interne scholingsbijeenkomsten aan het thema gewijd;
- over het algemeen treedt de scholaire werkgroep bicultureel onderwijs op als pleitbezorger en opinielider binnen de school;
- collega's van verschillende scholen hebben zelf ooit deelgenomen aan cursussen ter kennismaking met de moedertaal van Molukse leerlingen.¹²

Niet alle collega's zullen van het belang van onderwijs Maleis zijn overtuigd. Dat hoeft ook niet. Maar zonder serieuze voorstanders binnen directie en docententeam krijgt het vak Maleis geen faire kans op ontwikkeling.

Voor de acceptatie van het onderwijs Maleis is het indirect van groot belang, wat daarnaast aan onderwijsvernieuwing in het belang van Molukse leerlingen plaatsvindt. Men kan niet moedertaalonderwijs invoeren, gericht op de identiteitsontwikkeling en emancipatie van de Molukse leerling, en tegelijkertijd in andere vak- en vormingsgebieden monocultureel, op assimilatie gericht onderwijs blijven geven. Onderwijsprogramma's dienen in te spelen op de leefwereld en belevingswereld van leerlingen uit etnische minderheidsgroepen. Wanneer daaraan op een school niet wordt gewerkt, verliest een pleidooi voor moedertaalonderwijs voor deze leerlingen aan geloofwaardigheid.¹³ Tenslotte kan de leerkracht Maleis zelf ook bijdragen aan de acceptatie van zijn vak, simpelweg door als collega in het schoolleven te participeren: door aanwezig te zijn in de docentenkamer, op vergaderingen, bij schoolevenementen. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar naar onze ervaring functioneren ze als part-timer voor een marginaal vak soms meer als gastdocent en outsider dan als collega-teamlid.

Vak-in-ontwikkeling

Taalkeuze

In afwijking van andere taalgroepen worden Molukse leerlingen niet onderwezen in de nationale taal van het land van herkomst. De overheid heeft op aandrang van het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers ruimte geschapen voor onderwijs in een taal die voor de Molukse gemeenschap in Nederland functioneel en herkenbaar is: in de regelgeving spreekt men van Moluks Maleis. De ontwikkeling van leerplannen en leermiddelen is niet gericht op het moderne Indonesisch, maar op formele en informele varianten van het Maleis, die door Molukkers als eigen worden beschouwd.

De ruimte die men heeft gekregen, is een bron van onzekerheid. Men moet rekening houden met verscheidenheid in de Molukse taalgemeenschap en met het spanningsveld tussen taalbehoud en taalvernieuwing. Een acceptabele standaard voor 'school-Maleis' moet in de onderwijspraktijk zelf worden ontwikkeld, en dat zal ongetwijfeld een proces van langere adem zijn. Leerkrachten Maleis hebben hierin een belangrijke eigen verantwoordelijkheid.

Leerplan en leermiddelen

Op dit moment ontbreken elementaire hulpmiddelen voor het onderwijs Maleis, zoals een schoolwoordenboek of een schoolgrammatica. De bronnen waaruit leerkrachten zelf geschikte leesteksten kunnen selecteren zijn schaars, maar daarom des te meer de moeite van het bijeengaren waard. Leermiddelenpakketten ontbreken eveneens. We werken met de leerkrachten Maleis op onze scholen op dit moment aan de samenstelling van themaboekjes voor de eerste twee klassen van het voortgezet onderwijs: we hopen deze aan het eind van het schooljaar 1987/88 in een voorlopige uitgave te kunnen bundelen.

Ook de leerplanontwikkeling staat in de kinderschoenen. Een aanzet hiertoe is gegeven in het boek *Wij hebben Molukse kinderen op school ...*¹⁴ Verdere aanzetten zullen te vinden zijn in het scholingsmateriaal van onze applicatiecursus 'Onderwijs in Molukse Taal en Cultuur' en in schoolwerkplanpublicaties van de SLO-projectgroep LEGIO: deze uitgaven staan op de agenda voor 1987.

Het heeft de afgelopen jaren ontbroken aan

een gecoördineerde, planmatige aanpak van de noodzakelijke ontwikkelingsactiviteiten ten behoeve van het onderwijs Maleis. Er is echter een landelijk Steunpunt Onderwijs Molukkers in oprichting, waarin het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers, het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum, de Stichting Leerplanontwikkeling en ons Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs gaan samenwerken. Het valt te verwachten dat in het geheel van aandachtsvelden de ontwikkeling van het onderwijs Maleis een voorname plaats zal innemen.

Taal en emancipatie

De behoefte aan onderwijs Maleis binnen het Nederlandse schoolsysteem is van tamelijk recente datum. In het relatieve isolement van de kampen en woonorden leerden de Molukse kinderen en jongeren als vanzelf het Maleis, en een meer gestuurde en gestructureerde vorm van taalverwerving leek daarom overbodig. Bovendien kon men het traditioneel Maleistalige kerkelijk onderricht op zondagsschool en catechesatie beschouwen als een buitenschools, weliswaar eenzijdig, onderwijs in eigen taal en cultuur.

Dit kerkelijk onderricht wordt tegenwoordig in toenemende mate tweetalig of in het Nederlands gegeven. Het is een teken, dat men nu binnen de gemeenschap wordt geconfronteerd met de groeiende dominantie van het Nederlands. Zowel oudere als jongere generaties worden zich dit proces van taalverdringing vrij plotseling bewust: het leidt tot verwarring, gevoelens van machteloosheid, maar ook tot taalbewustzijn en herwaardering van de taal als aspect van Molukse identiteit. Vanuit het Molukse sociaal-cultureel werk zijn de afgelopen jaren op vele plaatsen korte cursussen Molukse taal en cultuur georganiseerd, die blijkbaar in een behoefte bij vooral de jongere generaties voorzien.

De invoering van onderwijs Maleis op Nederlandse scholen geeft aan het proces van bewustwording uiteraard extra injecties. Naar onze ervaring moeten scholen daarom voorzichtig zijn met opiniepeilingen onder Molukse ouders: het zijn momentopnamen die vaak een bedriegelijk positief of negatief beeld te zien geven. Scholen en ouders zouden elkaar de tijd moeten geven om zich aan de hand van praktijkervaringen een realistisch oordeel over de zin van het onderwijs Maleis te vormen.

Civiel effect

In laatste instantie is het welslagen van het onderwijs Maleis niet afhankelijk van de school. De doelstelling ervan is de ontwikkeling van functionele tweetaligheid bij Molukse leerlingen. Dat veronderstelt dat het Maleis als levende taal een belangrijke rol in de Molukse samenleving blijft vervullen. Daar heeft het onderwijs het nu eenmaal niet voor het zeggen. Het komt erop aan, hoe loyaal de Molukse gemeenschap zelf is aan de eigen taal, in de opvoeding en in het sociaal verkeer, en welke inspanningen men zich wil getroosten om het Maleis als aspect van Molukse identiteit te cultiveren. Het welslagen van dit emancipatieproces vormt voor het onderwijs Maleis een onontbeerlijke voedingsbodem.

Toch draagt ook de Nederlandse samenleving hiervoor tot op zekere hoogte verantwoordelijkheid. We hebben er reeds op gewezen dat het beheersen van Maleis op dit moment geen civiel effect heeft: het heeft geen rendement in termen van onderwijskansen of beroepsmogelijkheden. Dat is geen vanzelfsprekendheid. Er zijn tal van werkzaamheden en beroepen, binnen de Molukse gemeenschap en op de raakvlakken tussen Molukse en Nederlandse samenleving, waar tweetaligheid functioneel is: sociaal-cultureel werk, educatie, dienstverlening, verzorging ... De waarde hiervan wordt nog nauwelijks erkend, bijvoorbeeld door tweetaligheid als kwalificatie-eis bij vacatures te formuleren. Meer gericht beleid op dit punt zou op den duur een aanzienlijke statusverhoging van het onderwijs Maleis kunnen bewerkstelligen.

Tot slot

Molukse leerlingen hebben weliswaar recht op moedertaalonderwijs, maar scholen zijn niet verplicht om het hen aan te bieden. Door te beslissen tot invoering van onderwijs Maleis neemt de school verantwoordelijkheid op zich: om ervoor te zorgen dat het vak zijn bestaansrecht in de praktijk kan bewijzen.

We hebben in dit verslag niet willen verhelen dat er allerlei haken en ogen zitten aan de invoering van moedertaalonderwijs voor Molukse leerlingen in het voortgezet onderwijs. Leerkrachten Maleis zijn nog bezig zich voor hun taak toe te rusten en het zal zeker nog wel

enkele jaren duren, voordat het vak Maleis goed op poten staat. Om de lessen op een acceptabele manier in het schoolwerkplan in te passen zijn extra zorg en aandacht, en soms kunstgrepen, vanuit de schoolorganisatie vereist. Het is echter niet onze bedoeling om scholen bij voorbaat te ontmoedigen: we hebben het scheppen van voorwaarden en

perspectieven voor het onderwijs Maleis voor een belangrijk deel zelf in de hand. Ons verslag heeft aan zijn doel voldaan, wanneer het scholen die door het aanbieden van moedertaalonderwijs een bijdrage willen leveren aan de emancipatie van hun Molukse leerlingen, helpt een zorgvuldig en realistisch invoe-ringsplan op te stellen.

Noten

- 1 De komende tijd zullen de voorstellen voor basisvorming in het voortgezet onderwijs de gemeoederen sterk bezighouden: de positie van etnische groepstalen lijkt in deze discussie in het geheel nog niet te zijn betrokken. Voor de beleidsontwikkelingen tot nu toe, zie Alphons Kloosterman 'OETC in het voortgezet onderwijs' in: *Moer* 1986/1-2 (themanummer Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur), p. 36-42.
- 2 Het betreft in Smilde SG De Draai (lbo/mavo) en in Assen de Jan Ligthartschool (leao), Prof. Dr. Ph. Kohnstammsschool (mbo), Overcingselschool (mbo/lnho), Chr. Scholengemeenschap (ath/havo/mavo), Chr. SG Veningerland (mbo/lbo), Technische School voor Assen e.o., Chr. Technische School voor Noord-Drenthe. Een algemeen verslag van projectresultaten is te vinden in *Negen portretten: VO-scholen met Molukse leerlingen*, ed. PABO De Eekhorst, Assen 1985, [Marilah 24], en in *Rond bicultureel onderwijs*, Studieschrift over theorie en praktijk in het voortgezet onderwijs, ed. PABO De Eekhorst, Assen 1985, [Marilah 28].
- 3 Voor uitvoeriger oriëntatie zie *Wij hebben Molukse kinderen op school ...* Een handreiking voor de leerkracht, ed. IWM/SLO/CPS/De Eekhorst, Hoevelaken 1985, p. 253-274 (H. 7: Leven met twee talen).
- 4 Dit motief is van geheel andere aard dan de argumentaties voor gebruik van de moedertaal als instructietaal, die in andere situaties opgeld doen. Er zijn lbo-scholen met grote concentraties Marokkaanse en Turkse leerlingen van de eerste of tweede generatie, waar men delen van de leerstof min of meer noodgedwongen tweetalig aanbiedt: een vorm van opvangonderwijs. De Joegoslavische taalgroep staat zaterdagonderwijs in de eigen taal voor, dat met programma's taal, aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer aansluiting biedt op het onderwijs in het thuisland: een vorm van terugkeeronderwijs. Deze overwegingen spelen bij ons geen rol.
- 5 Zie voor deze problematiek ook: Guus Extra 'De positie van etnische groepstalen in het voortgezet onderwijs' in: *Levende Talen* nr 407 (1986), p. 59-64.
- 6 Zie hiervoor: *Bale muka kiri kanan, lalu lain tolong lain / Kijk om je heen en help elkaar* Een verslag van taalonderwijs aan Molukse havo-leerlingen, ed. PABO De Eekhorst, Assen 1982, [Marilah 14], p. 11.
- 7 Op één van de scholen ontstond bij Molukse ouders de indruk, dat door het bijeenplaatsen van de Molukse leerlingen in één van de brugklassen reeds een selectie naar niveau had plaatsgevonden: daartegen moet natuurlijk worden gewaakt.
- 8 Overigens lijkt men zich in het lbo op het punt van dispensatie soepeler op te stellen dan in het avo.
- 9 Zo'n regionale werkgroep wordt bijvoorbeeld georganiseerd vanuit het Platform Molukkers Overijssel: de groep wordt ondersteund door het Onderwijsadviescentrum Almelo e.o. Ook elders in het land proberen Molukse leerkrachten op eigen kracht tot samenwerking te komen.
- 10 Dit lijkt vanzelfsprekend, maar scholen zijn geneigd om andere faciliteiten dan voor OETC te reserveren voor 'zittende' collega's.
- 11 Het heeft grote voordelen om een Molukse collega in een reguliere vacature te benoemen; zie hiervoor het portret van SG Veningerland in Marilah 24, p. 9-18.
- 12 Men kan hiervoor gebruik maken van *Ale Nona*, een cursus in de thuistaal van Molukse leerlingen, ed. PABO De Eekhorst, Assen 1985, [Marilah 27]. Voor een verslag van opzet en werkwijze zie mijn bijdrage aan *Moer* 1986/1-2: 'Het gaat je pas iets zeggen, als je zelf bezig gaat met Maleis. Verslag van een cursus in de thuistaal van Molukse leerlingen voor Nederlandse PABO-studenten' (p. 128-138).
- 13 Vanuit het verleden zijn vo-scholen over het algemeen gewend om extra faciliteiten te besteden aan begeleidingsactiviteiten. Een pleidooi voor een minder eenzijdige, brede en emancipatorische benadering van onderwijs voor Molukse leerlingen is te vinden in *Recht op aandacht* Studieschrift over begeleiding van Molukse leerlingen, ed. PABO De Eekhorst, Assen 1985, [Marilah 25] en in *Wij hebben Molukse kinderen op school ...*, p. 77-112 (H. 4: Het onderwijs moet iets van ons worden ... Uitgangspunten en doelen).
- 14 *Wij hebben Molukse kinderen op school ...*, p. 275-338 (H. 8: Onderwijs Maleis). Nadere informatie: Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs regio Assen, Platolaan 4, 9404 EN Assen, tel. 05920 — 17553.